

lizma«); u trećem, najkraćem poglavlju (31–35) analizira hrvatski rani nacionalizam i sustav nacionalne ideologije Narodne stranke u sjevernoj Hrvatskoj i u Dalmaciji, dok u četvrtom (35–70) raspravlja o nacionalnoj ideologiji don Mihovila Pavlinovića. Prof. Stančić pomno prati politički put dalmatinskoga narodnog tribuna od pripreme za ulazak u javni život (35), preko Pavlinovićeve prvih formulacija nacionalne ideologije i političkog programa (37), njegove hrvatske nacionalne ideologije i priklona južnoslavenskoj ideji (str. 40), hrvatskoga nacionalnog identiteta i državnog suvereniteta (str. 53) do hrvatske državne nezavisnosti i teritorijalne cjelokupnosti.

Nesporno najbolji poznavatelj Pavlinovićeve ideja N. Stančić u svojoj uvodnoj studiji daje izvrsnu sintezu koja hrvatskog preporoditelja prati kroz njegova sazrijevanja i traženja najsvrsishodnijih političkih akcija koje će hrvatski narod dovesti do državne nezavisnosti naroda koji ima »samoupravu od pamtivijeka«.

Stančićev izbor Pavlinovićeve političkih spisa izvrsno ilustrira njegov životni put te će, uvjeren sam, biti izuzetan doprinos poznavanju hrvatskih političkih ideja u vremenu kad se oblikovala moderna hrvatska nacija. Stančićeva knjiga »Mihovil Pavlinović. Izabrani politički spisi« djelo je od posebnog značenja, kako za znanstvenike koji istražuju povijest hrvatskih političkih ideja tako i za najšire čitateljstvo znatiželjno da sazna kako se u Hrvata oblikovala politička svijet o naciji i državi u modernom smislu riječi, te se osim kao izuzetno znanstveno djelo može uzeti i kao udžbenik/priručnik za popularizaciju znanosti, sposoban potaknuti daljnja istraživanja i razmišljanja o ovom važnom segmentu hrvatske društvene i političke prošlosti.

Franjo Šanjek

Dragutin PAVLIČEVIĆ, **Povijest Hrvatske**. Drugo, izmijenjeno i znatno prošireno izdanje sa 16 povijesnih karata u boji, Naklada P. I. P. Pavičić, Zagreb, 2000., 618 str.

U proteklom desetljeću izdala je Naklada Pavičić iz Zagreba više knjiga nekoliko naših povjesničara. Pretežno su to djela sintetske naravi, dakle tekstovi koji nude zaokruženi prikaz nekog razdoblja ili određene teme iz hrvatske povijesti. Tako je npr. samo Hrvoje Matković objavio kod Naklade Pavičić čak tri naslova: *Povijest Nezavisne Države Hrvatske* (1994.), *Povijest Jugoslavije* (1998.) i *Povijest Hrvatske seljačke stranke* (1999.). Svi ti i drugi prinosi hrvatskoj historiografiji, znanstveno utemeljeni i uglavnom namijenjeni širokom krugu čitatelja (dakako, u njima i stručnjaci mogu štošta pronaći), tiskani su u okviru Biblioteke hrvatske povijesti, koju uređuje Josip Pavičić.

Među prvim djelima takve vrste izišla je još 1994., u izdanju Naklade Pavičić, *Povijest Hrvatske* autora Dragutina Pavličevića. Bio je to tada prvi sveobuhvatni prikaz hrvatske povijesti od hrvatskih (pra)početaka do suvremenosti, napisan i objelodanjen u samostalnoj Republici Hrvatskoj. Danas, šest godina poslije, pred nama je »Drugo, izmijenjeno i znatno prošireno izdanje sa 16 povijesnih karata u boji«, kako stoji u podnaslovu te nove-stare knjige.

Zašto je bilo potrebno drugo izdanje? Najvažnije razloge navodi sâm autor u *Predgovoru drugom izdanju*: »Budući da je prvo izdanje ovog cjelovitog pregleda hrvatske prošlosti,

koje je objavljeno u ljeto 1994., već odavno rasprodano, da je vrlo dobro prihvaćeno od šireg čitateljstva i da je naišlo na pozitivne kritike stručne i znanstvene javnosti u Hrvatskoj i inozemstvu, odlučio se izdavač na novo, poboljšano i prošireno izdanje« (9). Daka-ko, to su samo neki motivi. Postojali su i drugi, prije svega oni koji su u sebi uključivali želju i potrebu za tim da drugo izdanje *Povijesti Hrvatske* bude po mogućnosti što kvalitetnije i reprezentativnije od prvoga. Prvo izdanje bilo je prilično skromno, s podosta tiskarskih pogrešaka i drugih propusta, a tekst je »pokrivao« samo razdoblja hrvatske povijesti do 1941. (dalje su događaji navedeni samo u kronološkom slijedu). U čemu se onda sastoje spomenute izmjene i proširenja, tj. novine, u drugom izdanju? Nije to samo tvrdi uvez, reljefni motiv hrvatskog novca (kune) na naslovnici i bitno veći broj stranica niti su u pitanju samo povijesne karte i brojne ilustracije. To je sada znatno dotjeranije (broj tiskarskih i drugih klasičnih pogrešaka sveden je na minimum), sadržajnije (napisana su posebna poglavlja za razdoblje od 1941. do 1990., a samo su zbivanja u proteklih desetak godina, zapravo samo do konca 1998., prikazana u formi »događajnice«) i misaono slojevitije djelo (produbljene su mnoge postojeće i ponuđene brojne nove interpretacije i ocjene koje odražavaju složenost povijesnih zbivanja i procesa).

Knjiga se sastoji od jedanaest osnovnih poglavlja. U svakom je obrađeno određeno razdoblje hrvatske povijesti. Poglavlja se dijele na manje cjeline. One redovito započinju odgovarajućim motom, tj. odabranim citatom iz literature koju je autor koristio. Posljednje, dvanaesto poglavlje čine zapravo *Prilozi* (561–616): popis hrvatskih vladara i onih koji su vladali u Hrvatskoj (knezovi, kraljevi, carevi, banovi), izbor iz literature, imensko kazalo, zemljopisno kazalo i popis povijesnih karata u boji. Na kraju knjige nalazi se kraća bilješka o piscu (617–618).

Budući da je *Povijest Hrvatske* pisana tako da u načelu zadovolji različite ukuse najšire javnosti, »u skromnoj nadi da će je čitati više naraštaja« (11), znanstveni je diskurs u njoj djelomično reduciran u korist popularne dimenzije knjige. Ipak se znanstveni diskurs i popularna dimenzija u Pavličevićевой sintezi nigdje bitno ne isključuju, nego se posvuda međusobno prožimaju.

Takav »mješoviti« pristup, otvoren za različite čitateljske recepcije, dolazi do izražaja na više mjesta u knjizi. Tako će autor, obrađujući npr. prvoga hrvatskog kralja Tomislava, uzeti u obzir i popularnu predaju o njegovoj krunidbi, ali će, svjestan nerasvijetljenosti i znanstvene diskutabilnosti cijele priče, odmah dodati: »U povijesnoj znanosti još se raspravlja o Tomislavovu krunjenju, poglavito o mjestu tog čina« (54). Na sličan način raspravlja i o problematici obuhvaćenoj podnaslovom *Legenda o Zvonimirovoj smrti i navodnoj kletvi* (70–72). *Pacta conventa* su za njega »sporazum Hrvata i ugarske krune« (75–77), o čemu nam »govori rukopis s kraja XIV. st.« (75). Iako naglašava poglavito državnopravne posljedice tog čina, autor se već samim spomenom o tome kako je riječ o sporazumu »Hrvata i ugarske krune« pomalo približava i nekim tumačenjima unutar suvremenoga profesionalnog povjesništva, koja u tome vide primjer ugovaranja klasičnoga vazalnog odnosa između predstavnika hrvatskog plemstva i ugarskog kralja Kolomana kao njihova novog seniora (ne zaboravimo naslov u kroničarskom zapisu, koji u prijevodu glasi: »Kako i kojim se ugovorom podrediše Hrvati ugarskom kralju«), što je bila uobičajena pojava u srednjovjekovnoj Europi.

Autor nadalje govori o »Turcima«, ali se u knjizi spominju i »Osmanlije« (u skladu s prevladavajućim tendencijama u suvremenoj znanosti). Iako uvažava (pomalo prijepona) mišljenja o stogodišnjem hrvatsko-osmanskom ratovanju (od Krbavskog boja do Sisačke bitke), Pavličević ipak inzistira na tezi o »dvjestogodišnjem ratu« (od Krbavskog boja do Karlovačkog mira), potkrjepljujući to »viđenjem nekih suvremenika, npr. Pavla Rittersa Vitezovića koji govori o 'dvostoljetnom hrvatskom plaču' (u epu *Plorantis Croatiae...*)« (131). Isto tako, on razlikuje »začetak« (120–127) Vojne krajine (Žigmundov obrambeni sustav, Korvinove obrambene banovine) i njezin »nastanak« (164–165), tj. postupno oblikovanje vojnokrajiškog sustava u stoljetnom trajanju (*Od Senjske kapetanije do Vojne krajine*) od 1469. do 1578. godine.

S obzirom na količinu gradiva koje je valjalo predstaviti na stranicama ove knjige na što je moguće prikladniji način, autoru se moglo dogoditi da mu neke distinkcije jednostavno promaknu. Tako on rabi pojam »protureformacija« (168–171), ali ne i pojam »katolička obnova«, iako su oba termina legitimna i mogu se ravnopravno koristiti. Takve i slične pojedinosti ipak nije nužno posebno kritički apostrofirati, utoliko prije kad se zna da je u knjigama ovog tipa, u kojima se na malo stranica mora mnogo toga reći, teško voditi računa baš o svakom detalju (uostalom, previdi takve vrste mogući su čak i u užespecijaliziranim publikacijama).

Zanimljivo je autorovo viđenje uloge velikaša Zrinskih i Frankopana (iako suvremena povjesnica upozorava da su to zapravo »Frankapani«, autor se opredijelio za tradicionalnu i u široj javnosti ukorijenjenu verziju prezimena te stare hrvatske feudalne obitelji) u hrvatskoj povijesti druge polovice 17. stoljeća. Za razliku od većine naših povjesničara koji govore gotovo isključivo o »uroti« (to je prihvaćeno kao *terminus technicus* u hrvatskoj historiografiji), Pavličević piše o »pobuni« (193–198). Može se raspravljati o prihvatljivosti ovoga ili onog izričaja, ali jedno se čini dosta logičnim: riječ je o specifičnom protudvorskom pokretu hrvatskih magnata, koji iziskuje u najmanju ruku slojevito tumačenje. Navest ćemo samo jedan bliski primjer: protuhabsburški pokret Franje II. Rákóczija na početku XVIII. stoljeća Mađari i danas zovu »szabadságharc« (borba za slobodu) i tretiraju ga gotovo kao i revoluciju i rat 1848./49. To je ušlo i u historiografiju, a u Mađarskom državnom arhivu u Budimpešti postoji čak poseban fond koji nosi naziv: »A Thököly és Rákóczi szabadságharcok levéltárai« (Pismohrane Thökölyjeve i Rákóczijeve borbe za slobodu). Više je nego izvjesno da takvo poimanje nije tek tako izmišljeno. Ono nesumnjivo vuče korijene iz političke tradicije ugarskog plemstva, koje je to doista doživjelo (i shvaćalo) kao svojevrsnu »borbu za slobodu«, a za to je očito bilo i razloga. Pokret Zrinskih i Frankopana u hrvatskom obzorju nije, doduše, nikada ni izdaleka dosegaio razmjere Rákóczijeva pokreta, naprosto zato jer je već u zametku bio sasječen, ali ni on nije bio nipošto beznačajan, još manje bezazlen (uostalom, »uroti« su bili skloni i neki visoki ugarski dužnosnici). Iz perspektive bečkog dvora to je zaista bila prava »urota«. Ali, iz hrvatske perspektive to je moglo značiti štošta, ne samo u postupcima nego i u namjerama (poznato je da je hrvatsko plemstvo tada kao politički narod nastupalo i kao nositelj državnopravnog kontinuiteta trojedne kraljevine, a ne samo kao zastupnik vlastitih partikularnih interesa).

Pišući o dobu austrijskih »prosvijećenih apsolutista« (210–222), autor elaborira lice i naličje prosvijećenog apsolutizma kao oblika vladavine habsburške vladarske kuće za Marije Terezije i Josipa II. u drugoj polovici XVIII. stoljeća, čija je politika u tom vremenu išla, s jedne strane, za socioekonomskom modernizacijom a, s druge, za pretvaranjem heterogenih dijelova podunavske Monarhije u »Gesamtstaat«, unificiran napose u upravnom i jezičnom pogledu. To je osobito došlo do izražaja za Josipa II., koji je forsirao centralizaciju i germanizaciju, što su ugarski i hrvatski staleži doživljavali kao političko i ustavno nasilje pa su se tome i opirali. I dok su se marijaterezijanske i jozefinske modernizacijske tendencije (kao i one kasnije u XIX. stoljeću) postupno ukorjenjivale i u hrvatskom prostoru, političke su se opcije slamale na otporu hrvatskih i ugarskih staleža. Nakon sličnih iskustava i s nekim (neo)apsolutističkim »restauracijama« u XIX. stoljeću (Metternichov sustav, Bachov apsolutizam), zaživio je koncept dualističke Monarhije, ali je i on stupio na scenu tek nakon što je prethodno bio donekle suzbijen radikalni velikađarski hegemonizam (koji je sredinom XIX. stoljeća na svoj način pokušao sa zemljama krune sv. Stjepana učiniti isto ono što je pola stoljeća ranije pokušao učiniti Josip II. s čitavom Monarhijom).

Širu će javnost, sasvim je sigurno, posebno zanimati poglavlja o hrvatskoj povijesti u obje Jugoslavije, a svakako i poglavlje o Hrvatskoj u Drugom svjetskom ratu. Razmjerno dosta prostora autor posvećuje vremenu NDH, obrazlažući to riječima: »To je *dio hrvatske povijesti* (kurziv u izvorniku, op. Ž. H.) koji nema razloga veličati, ali ni nekritički sotonizirati« (401). No on isto tako posebno raspravlja i o partizanskom pokretu, odnosno antifašističkoj borbi koju tretira kao »unutarnji otpor« s obrazloženjem da je »sve do 1944. *žarište* (kurziv u izvorniku, op. Ž. H.) antifašističke borbe bilo na području NDH« (459). Ne upuštajući se ovom prigodom u iscrpnija komentiranja (prepustit ćemo to pozvanijim stručnjacima), možemo samo dodati napomenu kako je riječ o izuzetno osjetljivom i posebno kontroverznom razdoblju hrvatske povijesti, koje još uvijek nije nimalo lako istraživati (velik dio arhivske građe izvan je Hrvatske i nije dostupan), a još je teže iznositi o njemu čvrste vrijednosne sudove (pokazuju to mnogi, pokatkad vrlo proturječni, stručni i popularni napisi koji su se na te teme pojavili u proteklom desetljeću). Ako Pavličević već i zbog ograničenog prostora u knjizi i nije mogao odgovoriti na »sva« pitanja, on je ipak (iznova) postavio na dnevni red mnoge probleme i ponudio rješenja koja će nesumnjivo potaknuti širu raspravu u historiografiji o problemima hrvatske povijesti u razdoblju od 1941. do 1945. Isto – iako donekle u manjoj mjeri – vrijedi i kad je u pitanju moguća problematizacija raznih aspekata hrvatske povijesti za trajanja prve i druge jugoslavenske države, dakako sve to pod pretpostavkom da se priznaje pluralizam historiografskih istina.

Postanak suverene Republike Hrvatske i Domovinski rat autor je obradio u *Događajnici* (517–560). Obuhvaćeno je razdoblje od 1990. do kraja 1998., jer je rukopis završen u proljeće 1999. Jedan za drugim nižu se burni događaji iz nedavne prošlosti, kojoj smo bili svjedocima a o kojoj će budući naraštaji saznavati (i suditi) upravo preko pisane riječi. Stoga je to poglavlje svojevrsni podsjetnik generacijama koje dolaze na prijelomno razdoblje najnovije hrvatske povijesti.

Kao povjesničar starije generacije, skloniji ponešto tradicionalističnijoj »školi« povijesnog mišljenja te blizak i čistom znanstvenom i znanstveno-popularnom stilu, Dragutin Pavličević u velikoj mjeri preferira političku povijest, ali to nipošto ne znači da su drugi segmenti u ovoj knjizi zapostavljeni. Dapače, u gotovo svakom poglavlju poseban je odjeljak s obiljem podataka i različitih opservacija o društvenom razvitku, gospodarskim nastojanjima, kulturnim dometima i dominantnim trendovima na hrvatskom prostoru u određenom vremenu. Imajući u ovom trenutku sve iznesene aspekte pred očima, uvjereni smo da će drugo, izmijenjeno i znatno prošireno izdanje Pavličevićeve *Povijesti Hrvatske* naići na dobar prijem u javnosti i među stručnjacima, da će se uveliko koristiti u našim školama, na višim i visokim učilištima i u najrazličitijim mogućim prigodama, da će za njim posezati ljudi različitih profila, interesa i potreba i da će mu, napokon, među ionako više nego skromnim brojem sinteza hrvatske povijesti, pripasti ono mjesto koje ono svojim sadržajem, opsegom i ostvarenim domašajima zaslužuje.

Željko Holjevac

Hrvatska srednjovjekovna diplomacija, Zbornik Diplomatske akademije, Diplomatska akademija Ministarstva vanjskih poslova Republike Hrvatske, Zagreb, 1999., 284 str.

Jedan od glavnih ciljeva pokretanja Zbornika jest objavljivanje radova s područja diplomatske povijesti, te svrhovito informiranje polaznika Akademije i svekolike znanstvene javnosti. U Zborniku su objavljena izlaganja sa znanstvenog skupa »Hrvatska srednjovjekovna diplomacija«, održanog u Zadru od 9. do 11. rujna 1998. u organizaciji Diplomatske akademije, Hrvatskog instituta za povijest i Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru te u suradnji s Ministarstvom znanosti i tehnologije, gradom Zadrom i Zadarskom županijom. Uvodni dio Zbornika sadrži proslav Mladena Andrića (5–6) i prigodan govor Ive Sanadera o tradiciji hrvatske diplomacije (7–8).

Hrvatska diplomacija u suvremenim međunarodnim odnosima (9–12) naslov je članka Ive Sanadera, u kojem autor sažeto prikazuje nacionalne interese i diplomatsku aktivnost. U radu *Diplomacija-politika pregovaranja i sporazumijevanja u hrvatskom ranom srednjovjekovlju* (13–25) Neven Budak opisuje prve diplomatske dodire Hrvata, među kojima najvažnije mjesto zauzimaju veze s papinskim poslanicima. *Diplomacija hrvatskih narodnih vladara* (27–42), naslov je članka Milka Brkovića, koji i dolazak Hrvata smješta u odgovarajući diplomatski kontekst. U radu su prikazani diplomatski potezi i nastojanja Trpimirovića na izgradnji samostalne države. Prve kontakte pronalazi u pokrštanju, dok poslanstva na Karlov dvor, latentan sukob Mlečana i Domagoja, zrelo Branimirovo priklanjanje Rimu i solidan status Muncimira stvaraju temelje koje će poslije kapitalizirati Tomislav, dok će zrelo diplomatsko promišljanje naći u politici Petra Krešimira IV.

Miroslav Bertoša autor je rada *Teritorijalno-gospodarski prijepori i međunarodno dogovaranje: jedan primjer »srednjovjekovne diplomacije«* (43–57). Nakon repetitorija srednjovjekovne istarske povijesti čija feudalna rascjepkanost uvjetuje političke odnose, kompleksne pravne posebnosti i osebujne kulturne odrednice, na primjeru Istarskog ra-